

El creixement de l'economia de Catalunya: una visió de llarg termini

Ernest Reig

Abstract

*The acceptance speech of the 1997 Catalan Economics Prize winner explains the regional methodology used to analyse the growth of Catalonia during the last forty years in his book **Capitalisation and Growth of the Catalan Economy 1955-1995**. Despite sharp industrial and energy cycles, the growth rate has been the most impressive and beneficial in welfare terms in the whole history of industrial capitalism. A Catalan who started working in 1955 and retired in 1995 would have seen his real income multiply by 2.5 while a Catalan who started working in 1890 and retired in 1930 would only have increased his income only by 0.5 and with a lower life expectancy as well. Income differentials with industrialised countries are far less today, with 1% per year higher growth than the European average and income now at 95% of the European level. Value Added has multiplied by five and represents 20% of Spanish output, averaging 4% growth per year, with a more pronounced cycle than Spain as a whole but with income one third higher and net immigration of over one million. Catalonia has generated 0.64% net employment per year in contrast to 0.06% in the rest of Spain. Private capital stock has quadrupled, with investment concentrated in high and medium growth industries. Private investment represents 90% of total investment while the historical deficit in public investment continues, four points below the population weight of Catalonia in Spain. The growth prospects, both internally and externally, are very favourable for Catalonia.*

Introducció

Aquest text té el seu origen en l'amabilitat del jurat constituït a la Societat Catalana d'Economia en guardonar-me amb el Premi Catalunya d'Economia en la seva edició de 1997. No cal dir que em sent ben orgullós per haver rebut aquesta distinció que prové d'una Societat científica de ben guanyat prestigi a la qual sincerament agraeixo que en aquesta ocasió haja decidit premiar un economista valencià per una obra feta sobre l'economia catalana, concretament *Capitalización y crecimiento de la economía catalana 1955-1995* (Fundación BBV, 1997), de la qual l'autor d'aquestes línies és director i coautor amb el també professor Andrés Picazo.

Abans d'entrar en una descripció més concreta dels continguts de l'obra i oferir-ne un resum d'aquells aspectes que potser puguen suscitar un major interès voldria justificar breument el tipus d'anàlisi que he intentat plasmar en ella, així com les raons de la seua estructura i de la selecció de temes inclosos.

Des del punt de vista personal un dels factors motivadors ha estat el meu interès pels temes relacionats amb l'anàlisi de les experiències de desenvolupament regional, particularment en un entorn com l'espanyol que és un autèntic microcosmos d'especialitzacions productives, diferències en el ritme d'expansió econòmica i demogràfica i identitats regionals i nacionals.¹

Sempre m'ha atret, doncs, l'anàlisi de les vies a través de les quals es vinculen els processos de creixement econòmic a escala regional i els que es produeixen a una escala territorial més ampla, així com conèixer la pluralitat de formes d'inserció en eixe entorn econòmic més ample de les diverses economies regionals atenent al grau de desenvolupament que han assolit i a les seues característiques estructurals. El meu pas per la Direcció General d'Economia de la Generalitat Valenciana els anys 1991-95 i més recentment la possibilitat de participar activament en un vast projecte sobre el creixement de les regions espanyoles al si de l'Institut Valencià d'Investigacions Econòmiques m'han permès prestar de nou atenció a aquests temes baix angles diferents.

He arribat també a la convicció de que hi ha darrerament un excés d'atenció, particularment per part dels medis de difusió, cap al seguiment de la conjuntura a nivell de les comunitats autònomes i massa poca en canvi respecte a les transformacions més de fons que aquestes experimenten i que tenen com a referència períodes més llargs. Fins i tot, per a alguns medis de comunicació, sembla com si el propi comportament del cycle econòmic a curt termini fora una matèria sobre la qual poguessin exercir influència, en ús de les seues competències, els governs autònoms.² Evidentment són uns altres els aspectes sobre els quals jutjar una correcta gestió a aquesta escala de govern, com és ara la política sanitària i educativa, les obres públiques, la política de foment de la innovació tecnològica i de suport a les petites i mitjanes empreses, etc. Aquestes àrees de política, on hi ha una perspectiva real d'incidència de les Administracions Autònòmiques sobre el teixit econòmic i social, més enllà de les seues particularitats, comparteixen la característica de que els seus efectes sobre l'activitat econòmica i els ritmes de creixement sols es manifesten a través de períodes temporals prou dilatats, al igual que s'esdevé amb les que afecten a l'urbanisme i l'ordenació del territori.

Cal assenyalar finalment que l'interès per les tendències a llarg termini de les economies regionals m'ha estat reforçat pel revifament dels vuitantes ençà de la literatura econòmica relacionada amb l'anàlisi del creixement econòmic. El popular model neoclàssic de Robert Solow reposava sobre la idea dels rendiments decreixents del capital acumulat i solament un progrés tècnic concebut com a força exògena permetia la continuïtat del creixement de la productivitat del treball una vegada l'economia havia assolit un nivell determinat d'intensitat de capital mesurat pel ratio capital/treball. Els efectes de l'augment de la propensió a estalviar eren merament transitoris i no canviaven per tant la dinàmica a llarg termini de l'economia. Semblava que en aquest context no hi havia un lloc específic per a integrar la presència del efectes externs positius que es deriven de les especialitzacions productives que històricament s'han produït al sí d'un determinat territori, ni un camí clar a través del qual els governs poguessin incidir amb les seues polítiques en el desenvolupament econòmic. Tampoc les prediccions d'aquest model relacionades amb la convergència dels nivells de renda per habitant a diferents països o regions trobaven fàcilment acomodació amb l'evidència empírica.

Potser l'assumpció de que la tecnologia és un bé públic lliurement disponible arreu del mon constitueix la hipòtesi mes feble d'aquest model neoclàssic, pel seu grau d'allunyament d'una realitat que, pel contrari, ens mostra que molt sovint els coneixements tecnològics i els seus processos de difusió es troben fortament arrelats als medis locals, freqüentment incorporats a les formes pròpies del funcionament intern de les diverses empreses i als entorns urbans on es con-

figuren aquelles aglomeracions d'empreses que ocasionalment arriben a constituir un *milieu innovateur*³. Aquest fet vol dir que no solament la producció sinó també la capacitat d'assimilació de noves tecnologies pot ésser un fenomen amb facetes territorials molt específiques, amb tot el que això comporta en termes de la necessitat d'estudiar el paper de la cultura empresarial, de les actituds socials i de les institucions locals i regionals, a l'hora d'entendre la dinàmica del creixement econòmic i de la transformació de les estructures productives.

Els escrits d'economistes com Robert Barro, Paul Romer, Robert Lucas, N.G. Mankiw, Xavier Sala i Martín, etc., han contribuït en pocs anys a modificar en forma substancial les perspectives dins de les quals forçava a treballar el model neoclàssic tradicional. En alguns dels treballs que han anat apareixent la tasca d'acostament dels models teòrics a l'evidència empírica, -en particular amb dades *cross section* referents a països i regions-, s'ha dut a terme mitjançant la incorporació de les externalitats produïdes per les decisions empresarials d'inversió, a través d'un efecte que va de l'acumulació privada de capital físic a l'augment del nivell tecnològic col·lectiu. D'altres vegades això s'ha fet ampliant el propi concepte de capital per a incloure el capital humà i les infraestructures públiques, -valorant també les externalitats que s'en deriven de la seua acumulació-. De vegades l'objectiu de la recerca ha estat fins i tot més ambiciós, prenent la modelització macroeconòmica dels esforços de I+D que fan els agents econòmics privats, com a via per *endogenitzar* el canvi tecnològic⁴.

L'obra de la qual a continuació s'ofereix un resum no ha pretès oferir cap mena de contrastació empírica directa d'aquestes noves teories del creixement⁵. Sí ha fet ús en canvi d'algunes de les idees que han posat en circulació, amb la clara consciència que podien acomplir un paper important com a eina de treball quan s'adopta com en aquest cas una perspectiva temporal que abasta un període de quatre dècades: *organitzar* la base de dades cada vegada més ampla que avui és possible fruit per als estudis regionals d'economia aplicada entorn un conjunt d'aspectes i variables de caràcter bàsic. És a dir, es tractaria de ressaltar aquells que podríem anomenar, amb un préstec de la terminologia de Nicholas Kaldor, *fets estilitzats del creixement econòmic*. La pretensió consistiria, doncs, en dotar de coherència a tot un munt d'informació econòmica avui disponible, perquè resulta evident que els fets aïllats, les peces d'informació no situades en un model interpretatiu, -que no necessàriament ha d'estar formalitzat ni ha de menysprear la inclusió dels aspectes institucionals adients-, poden resultar difícilment intel·ligibles (en realitat els fets *no* parlen per sí mateixos).

D'acord amb aquest criteri s'ha concedit un paper central al creixement de la productivitat del treball, tot destacant el paper de l'acumulació de capital i del progrés tècnic en ordre a fer possible aquest creixement, per a obrir a continuació una reflexió sobre el paper jugat per la millora de les dotacions de capital públic, tant pel que fa a les de caràcter directament productiu com en lo tocant a les infraestructures socials, i valorant així mateix la notòria transformació experimentada per la qualificació educativa de la població en general i de la força laboral en particular.

L'ample període temporal cobert per l'estudi que aviat vaig a passar a comentar comença a mitjans dels anys cinquanta en unes condicions econòmiques, socials i polítiques força llunyanes de les actuals i progressa a través d'una creixent obertura externa de l'economia, d'una ràpi-

da transformació de les estructures productives i d'un importantíssim ascens en el nivell de vida de la població. És difícil exagerar el fet que a pesar de tots els daltabaixos cíclics i de la forta incidència de la crisi industrial i energètica dels setantes, els quaranta anys contemplats representen l'onada expansiva més important i amb més fruits positius en termes de benestar social de tota la història del capitalisme industrial. Un senzill exercici aritmètic permet per exemple posar de relleu que un ciutadà de Catalunya que s'hagués incorporat al mercat laboral l'any 1955, i es retirés finalment després de quatre dècades d'activitat a l'any 1995, hauria vist multiplicar-se els seus ingressos reals per un factor de l'ordre de 2,5 durant la seua vida laboral. Si aquest mateix ciutadà hipotètic hagués entrat al mercat de treball l'any 1890 i li apliquéssim les taxes de creixement calculades pels historiadors de l'economia espanyola per als següents quaranta anys, l'any 1930 s'hauria retirat, -cas de que la seua situació econòmica i la molt baixa esperança de vida pròpia de l'època li ho hagueren permès-, amb uns ingressos reals que solament superarien els de l'any en que encetà la seua activitat en un 50 per cent aproximadament⁶.

L'economia espanyola en general i la catalana en particular han reduït distàncies amb la resta del món industrialitzat al llarg dels quaranta anys que van del 1955 al 1995, particularment durant els vint primers. Això ha estat possible per la possibilitat de combinar la intensificació del procés d'acumulació de capital amb la substitució de tècniques obsoletes per altres més modernes i així mateix per la reassignació de factors productius des de sectors on la productivitat del treball era relativament baixa, -l'agricultura en particular- cap a d'altres on era més elevada. El grau de retard del moment de partida, i el fort aïllament propi del període autàrquic, ja expliquen en bona mida la intensitat del creixement dels seixantes i dels primers setantes, perquè la bretxa de productivitat amb els països que ostentaven el liderat tecnològic n'era prou gran i el reemplaçament i ampliació dels antics equips de capital permetia absorbir ràpidament part de la diferència.

No n'hi ha prou però amb ésser un país relativament endarrerit per posseir un potencial de creixement. L'experiència històrica mostra que cal quelcom més que l'endarreriment tecnològic i econòmic de partida per tal d'avançar pel camí del progrés econòmic. Cal concretament el que s'ha denominat per Moses Abramovitz⁷ capacitat social. Encara que és difícil definir-la de forma precisa, es tracta en tot cas d'un concepte que va més enllà d'un estricte significat econòmic per a incloure aspectes educatius, culturals i polítics, i que té molt a veure amb la trama institucional que condiona l'evolució econòmica d'una societat. Inclou d'una banda aspectes directament vinculats amb l'activitat productiva com és la capacitat existent de gestió de les empreses, el grau d'obertura externa i les normes legals que regulen els processos econòmics, i d'un altra els aspectes referents a la qualificació de la mà d'obra, l'esperit empresarial imperant, l'actitud de la societat per a la recepció de noves idees i d'altres aspectes qualitius. Podriem dir per tant que en general haver-hi capacitat social vol dir que hi ha capacitat per absorbir les transformacions a l'estructura econòmica i el canvi tecnològic i per en definitiva anar eliminant els entrebancs que s'interposen al desenvolupament econòmic⁸.

L'obra que ara es comenta no s'ha fet ressò d'un programa de recerca tan ambiciós i difícil d'abastar com per a pretendre integrar tota la rica problemàtica de les institucions socials i la seua relació amb el progrés econòmic, -en tot cas les limitacions pròpies de l'especialització professional dels autors ho haurien impedit - i els seus objectius són molt més modestos: oferir

una descripció clara i ordenada de les variables fonamentals que han operat al creixement econòmic de Catalunya els darrers quaranta anys i sistematitzar per a ús no solament dels especialistes una part substancial de la informació econòmica pertinent.

La dimensió del procés econòmic i els canvis de nivell de vida de la població catalana

L'evolució de la producció constitueix l'indicador més agregat de l'evolució de l'activitat econòmica, i en aquest sentit el propi canvi de dimensió de l'economia catalana al llarg dels anys estudiats és el primer aspecte a destacar per la importància de les proporcions que aconsegueix.

Des de mitjans de la dècada dels cinquanta el *Valor Afegit Brut* (VAB) a l'economia catalana no deixa de mostrar una forta tendència ascendent que sols modera la seua intensitat com a conseqüència de la crisi energètica dels setantes i durant el trienni recessiu 1991-93. Prenent doncs l'any 1955 com a base, quatre dècades després l'índex de producció a Catalunya assoleix el valor de 472, el qual vol dir que al llarg del període estudiat la producció agregada de bens i serveis s'ha multiplicat per un valor lleugerament inferior a cinc.

Si hom posa en relació la trajectòria del VAB a Catalunya i Espanya, resulta immediat el càlcul de la participació de la producció catalana al total espanyol, que era del 19,64 per cent el 1955 i es manté després a l'entorn d'aquesta xifra, -amb un 19,28 per cent segons les dades disponibles per a 1995-, després d'haver assolit un màxim del 20,65 per cent l'any 1964.

En termes de *taxes de creixement*, al llarg dels anys 1955-95 el VAB va mostrar a Catalunya un ritme anual positiu de variació del 3,95 per cent, front al 4 per cent de mitjana per al conjunt de les regions, (*Quadre 1*). Considerant l'evolució temporal d'aquest ritme de creixement, Catalunya creix per dalt de la mitjana estatal als moments d'auge, al temps que sembla ésser més fortament colpida per les recessions, comportament aquest del que és bon exemple tant la fase d'intensa recuperació econòmica de la segona meitat dels vuitanta com la sortida de la crisi del 1993, totes dos amb un diferencial positiu favorable per a l'economia catalana i, per altra banda, la major gravetat relativa de la crisi de la dècada 1975-85.

Per damunt de qualsevol altra consideració i pel fet de constituir un dels indicadors més sintètics de l'onada general de prosperitat que s'ha viscut arreu del món industrialitzat des de la postguerra, -ben és cert que amb un canvi notable de ritme després de la primera crisi energètica-, cal fer esment de *l'increment sostingut dels ingressos per habitant a Catalunya des de la dècada dels cinquanta* que ha donat com a resultat la seua multiplicació en pessetes constants de 1990 per un factor de 2,46, amb la particularitat ben coneguda que és durant els vint anys que precedeixen al primer fort aixecament dels preus del petroli, i els immediatament posteriors a l'accés d'Espanya a la Comunitat Europea quan s'obtenen els registres més brillants.

Quadre 1: Taxa de creixement real anual del VAB

	Percentatges					
	<i>Espanya</i>	<i>Catalunya</i>	<i>Barcelona</i>	<i>Girona</i>	<i>Lleida</i>	<i>Taragona</i>
1955-1964	5,10	5,69	5,38	9,53	6,44	4,63
1964-1975	5,58	5,41	5,49	4,14	3,72	7,25
1975-1985	2,14	1,59	,18	3,26	2,43	3,18
1985-1991	4,44	4,82	4,66	5,97	4,64	5,03
1991-1993	-0,19	-1,61	-1,87	-1,68	2,10	-1,57
1993-1995	2,75	3,25	3,51	2,51	2,23	2,56
1955-1975	5,37	,54	5,44	6,53	4,94	6,06
1975-1995	2,65	2,39	2,14	3,49	3,04	3,19
1955-1995	4,00	3,95	3,78	5,00	3,99	4,62

La renda per càpita a Catalunya ha estat sempre per sobre de la corresponent al conjunt d'Espanya, i al període que contemplem les diferències s'han situat en forma habitual lleugerament per dalt del 30 per cent. A favor del fenomen de la *convergència econòmica regional*, Catalunya assisteix a un progressiu acostament del nivell d'ingressos dels seus habitants cap a la mitjana espanyola, procés que adquireix especial intensitat fins a les darreries dels setantes i que es recolza bàsicament en els forts moviments migratoris interregionals que varen caracteritzar la modernització de l'aparell productiu espanyol. Les xifres palesen aquesta evolució ja que si el 1955 els catalans gaudeixen d'uns ingressos per càpita un 61 per cent superiors a la mitjana espanyola, el 1979 aquest excés relatiu s'ha reduït al 23 per cent i posteriorment ja no hi hauran canvis notables pel que fa a aquest diferencial que romandrà entorn al 25 per cent.

L'augment ininterromput de la població que -donat principalment el seu caràcter de receptora neta de fluxos migratoris-, ha experimentat Catalunya, constitueix un dels elements interpretatius bàsics de la trajectòria convergent que ha descrit la seua renda per càpita, perquè durant els quaranta anys que analitzem el VAB exhibeix a la regió unes taxes de variació sensiblement pròximes a les del mateix agregat econòmic a escala espanyola. Resulta prou il·lustratiu en aquest sentit el volum del saldo migratori net als anys 1955-75 que puja a 1.160.000 persones i que en gran part s'ha de fer responsable del notable augment del pes relatiu de Catalunya en termes demogràfics, que ha permès que la participació de la població catalana es situés pròxima al 16 per cent del total de l'Estat als anys noranta, tres punts i mig per dalt del nivell inicial quatre dècades abans.

Si hom compara les dades elaborades pel Servei d'Estudis del BBV per a la *renda familiar directa* i per a la *renda familiar disponible*, -ambdues en termes *per càpita*-, es posa fàcilment de relleu que la posició de Catalunya és més favorable en termes de la primera variable que no pas de la segona, pel fet que la primera reflecteix directament els efectes sobre els ingressos familiars de la producció de bens i serveis, mentre que la segona suporta ja el balanç en termes nets de la corrent de transferències amb les Administracions Públiques. Aquest resultat s'ha d'interpretar tenint ben present la funció de redistribució de rendes en el pla territorial que duen a terme les Administracions i el fet que tots els indicadors socioeconòmics situen el

nivell de vida de Catalunya netament per dalt del de la majoria de les regions espanyoles.

Analitzant amb cert detall aquesta realitat estadística -nivell de vida més elevat de la població catalana- s'observa que ha estat possible degut a la major propensió a l'activitat econòmica d'aquesta població, però que principalment és conseqüència d'una superior productivitat del treball. Cal parar esment per tant als dos aspectes: ocupació i productivitat.

Ocupació i mercat laboral

La capacitat neta de generació de llocs de treball de l'economia catalana pot considerar-se destacada quan la comparació s'estableix amb el conjunt d'una economia com l'espanyola que, en part per raons institucionals i en part per la dificultat d'assimilar una forta concentració temporal dels canvis estructurals,-èxode rural -, mostra un virtual estancament de l'ocupació entre 1964 i 1995, -anys que per raons d'homogeneïtat estadística limiten el període contemplat pel que fa a aquesta variable-. En efecte, i com a mitjana d'aquest dilatat espai temporal l'economia catalana expandeix els seus nivells d'ocupació a una taxa del 0,64 per cent a l'any, que contrasta favorablement quan es compara amb el 0,06 per cent que correspon al conjunt de l'Estat.

L'augment de la població ocupada opera amb gran força durant el període expansiu que precedeix la crisi industrial dels setantes -Catalunya, el País Basc i Madrid són les úniques regions en que creix per damunt del 1,5 per cent anual-, però durant la llarga crisi posterior la destrucció de llocs de treball és també més intensa, situació compartida particularment amb el País Basc entre les zones industrialitzades. La història es repeteix al cicle econòmic posterior: major ritme de creació d'ocupació a la segona meitat dels vuitanta i més forta davallada a la següent fase recessiva.

En termes d'atur la situació catalana ha estat normalment millor que la de la resta de regions, -no gran consol en tot cas si partim del fet que l'atur friccional dels seixantes ha esdevingut en taxes freqüentment pròximes a la cinquena part de la població activa als anys vuitantes i norantes- i s'ha distribuït en forma molt desigual al si de Catalunya, amb una clara relació inversa amb el nivell d'industrialització, de tal forma que els últims anys mentres l'atur a la província de Barcelona es situava als voltants del 21 per cent, a Lleida quedava per sota del 10 per cent. Hem intentat fer servir un senzill model economètric⁹ per tal d'esbrinar alguns aspectes addicionals pel que fa a aquest tema i els resultats ens permeten d'assenyalar que el component estructural específic de l'atur a la regió front a l'economia espanyola és negatiu,- el qual constitueix un reflex de l'existència de factors tendencialment més favorables pel que fa al mercat laboral a Catalunya-, a la vegada que la desocupació palesa una forta sensibilitat envers el cicle econòmic general, característiques que presenten també altres dues regions de perfil netament industrial com ara el País Basc i el País Valencià.

Els *Quadres 2 i 3* ens permeten copsar d'una ullada alguns dels elements que fins ací s'han comentat. Com que la referència són les xifres espanyoles resulta fàcil descompondre l'avantatge català en termes del que convencionalment considerem *nivell de vida*, -mesurat pel *VAB per càpita*-, en funció dels *ratios* que en forma multiplicativa ens ajuden a explicar-ho. Així observem que la productivitat del treball, -índex 117 per al període 1964-95 (Espanya = 100)-,

és força més important que la proporció de població amb feina, -índex 107 per al mateix període-, quan hom pretén atribuir responsabilitats específiques respectivament al *VAB per ocupat* i a la *taxa d'ocupació* (definida com la proporció de la població ocupada sobre la població total) a l'hora d'explicar el diferencial positiu de la renda per càpita catalana front al conjunt de l'Estat.

Fent una passa més endavant, es pot descompondre també la *taxa d'ocupació*, seguint un procediment semblant, entre *proporció de població en edat de treballar*, -és a dir població de 16 i més anys segons l'Enquesta de Població Activa de l'Institut Nacional d'Estadística- *taxa d'activitat* de la població en edat de treballar i *proporció de població ocupada sobre població activa*. Tot i que els tres quocients superen els valors que són propis dels agregats espanyols corresponents, hom fàcilment pot adonar-se que el gruix de la particularitat catalana rau a la taxa d'activitat, -índex 105 com a terme mitjà durant els anys 1964-95-.

Quadre 2: Producció per càpita, productivitat del treball i població ocupada

Mitjana nacional = 100

<i>Catalunya</i>	<i>VAB/P</i>	<i>VAB/Po</i>	<i>Po/P</i>
1964-1975	136,68	127,07	107,56
1975-1985	125,27	119,30	105,29
1985-1991	125,11	115,15	108,70
1991-1993	123,97	110,53	112,16
1993-1995	122,79	109,22	112,42
1964-1985	130,29	122,66	106,29
1985-1995	124,05	112,44	110,29
1964-1995	127,53	117,38	107,97

Quadre 3: Població en edat de treballar, població activa i població ocupada

Mitjana nacional = 100

<i>Catalunya</i>	<i>Po/P</i>	<i>Pet/P</i>	<i>Pa/Pet</i>	<i>Po/Pa</i>
1964-1975	107,56	102,38	104,10	100,91
1975-1985	105,29	100,33	105,04	99,89
1985-1991	108,70	100,50	106,12	101,79
1991-1993	112,16	100,89	106,29	104,58
1993-1995	112,42	101,38	106,59	104,03
1964-1985	106,29	101,40	104,48	100,25
1985-1995	110,29	100,89	106,32	102,72
1964-1995	107,97	101,22	105,26	101,25

Notes:

P: Població de dret calculada a 1 de juliol

Pet: Població en edat de treballar

Pa: Població activa

Po: Població ocupada

La productivitat del treball i els seus factors determinants

L'any 1964 a cada ocupat del sector privat a Catalunya el corresponia una producció de 1.779.000 pessetes de 1990, xifra que havia pujat a 4.437.000 el 1993. Hi som per tant al davant d'un fet cabdal a la història econòmica recent del país com és ara el formidable augment de la capacitat productiva d'una força laboral que per altra banda ha enregistrat variacions quantitatives relativament modestes en els seus contingents.

Quan hom pretén analitzar el creixement de la productivitat del treball, una eina de treball habitual és la clàssica descomposició d'aquesta variable entre les variacions en el nivell quantitatiu de la disponibilitat de capital per unitat de treball i el nivell global d'eficiència amb que opera la utilització dels factors de producció, aquest últim com a autèntic calaix de sastre del seguit d'aspectes i influències que als models agregats de creixement d'arrels neoclàssiques hom anomena *progrés tècnic*.

No és possible ignorar per altra banda el paper rellevant que a les discussions de política econòmica juga la dotació d'infraestructures públiques, no solament com a element sobre el que bastir l'accés a nivells superiors de benestar social, -hi parlariem preferentment ací de *capital social* en forma d'infraestructures educatives, culturals, sanitàries etc.- sinó també de les *infraestructures productives*, -transports, energia, comunicacions, obres de regulació hidràulica etc.- fortament lligades a la *capacitat d'acollida* del territori en termes de possibilitats de desenvolupament de l'activitat econòmica privada. Tot i que els debats teòrics no estan resolts ni de bon tros pel que fa al paper que cal atribuir a les infraestructures públiques com a element de condicionament del ritme de formació de capital del sector privat¹⁰, sembla important contemplar aquest factor juntament amb la millora en l'estoc de capital privat com a un dels elements dels quals en principi cal esperar una influència significativa sobre els processos de desenvolupament econòmic regional.

L'anàlisi duta a terme entorn als factors que contribueixen a explicar els avanços de la productivitat del treball parteix doncs de l'evolució de la *formació de capital al si del sector privat* de l'economia catalana.

L'estoc agregat de capital privat s'ha multiplicat en termes reals,- pessetes de 1990-, per un factor de 3,7 entre 1964 i 1993, l'últim any per al qual ha estat possible disposar de la informació necessària¹¹. Prenent com a referència la totalitat del període la taxa de variació d'aquesta variable és del 4,43 per cent anual, lleugerament per damunt de la mitjana espanyola. És digne de menció el fet que, distingint per sectors productius, el capital privat al sector industrial català creix a tots els subperíodes considerats a taxes més elevades que les que caracteritzen a la indústria espanyola, fins i tot als anys 1991-93.

Un major desglossament de la formació de capital al sector industrial català permet observar que els ritmes més elevats d'acumulació es registren al període 1964-75 per als sectors de fabricació de material de transport, productes de cautxú i d'altres, minerals i productes no metàl·lics i productes químics. Hi han alguns canvis quan hom contempla els sectors que han estat més dinàmics a l'últim període estudiat, 1985-93, perquè si bé el sector de material de

transport continua donant proves que hi juga un paper capdavanter, ara l'acompanyen els de material i accessoris elèctrics, màquines d'oficina, paper i articles de paper i impressió.

És de justícia fer notar la gran importància dins la inversió privada la destinada al sector residencial, particularment als anys seixantes i primera meitat dels setantes, quan absorbia el 46 per cent del total. La seua importància relativa ha minvat notablement als darrers anys, en benefici en part del sector industrial, però sobretot com a reflex de la forta pujada del pes relatiu de la inversió destinada al sectors de serveis, que representen entre els anys 1985 i 1993 el 40 per cent del total d'inversió privada a Catalunya. Comparant amb una economia pròxima geogràficament com és la valenciana, -que també ha manifestat un elevat grau de dinamisme al sector privat pel que fa al comportament de la inversió-, hom observa que en el cas valencià és fins i tot més alta la incidència de la inversió amb destí al sector residencial,-55 per cent del total a la dècada inicial del període estudiat-, i que la destinada al sector industrial no supera habitualment la cinquena part del total, mentre que a Catalunya des de l'any 1985 ençà aquesta ha mantingut entorn a una tercera part la seua importància relativa en la formació de capital que han dut a terme els agents econòmics privats.

La composició de la inversió privada al sector industrial ha contribuït sense dubte al reforçament progressiu de la significació d'aquelles branques de l'activitat industrial que d'acord amb els criteris d'organismes internacionals hom acostuma a consolidar en tres grans demarcacions: *sectors de demanda forta, de demanda mitjana i de demanda dèbil*. Tot i que el grau d'heterogeneïtat interna dels grans sectors industrials és evident i hi conviuen situacions molt diverses, resulta simptomàtic del nivell general de desenvolupament econòmic i tecnològic del teixit productiu català el fet que els sectors de demanda forta, -teòricament amb perspectives de futur més prometedores-, representen entorn del 27 per cent del VAB industrial de Catalunya l'any 1992, amb una clara ampliació de la seua importància relativa, al temps que els considerats com sectors més tradicionals i madurs, -de demanda dèbil- entre els quals es pot singularitzar la presència del tèxtil i confecció i dels productes metàl·lics, perden pes relatiu des dels nivells del 41 per cent del VAB que enregistraven a les darreries dels anys setanta a uns altres més baixos, de l'ordre del 29 per cent, que assoleixen cap el 1992, *Quadre 4*. Aquestes tendències permeten pensar en possibilitats d'especialització productiva al si de la Unió Europea per a Catalunya que resultarien poc realistes en el cas d'altres regions.

Encara que el pes del capital privat al si de l'estoc total de capital de Catalunya és absolutament predominant, -més del 90 per cent del total si hom considera la totalitat del període estudiat-, cal fer esment de l'augment continuat de la participació del capital acumulat per les Administracions i empreses públiques, que arriba quasi a duplicar-se, passant del 6 per cent del total de 1964 a l'11,2 per cent de 1993. Les dades que hem emprat mostren que a meitat de la dècada dels seixantes Catalunya destacava, junt amb el País Basc, Madrid, Cantàbria, i les altres regions de l'Arc Mediterrani, -País Valencià, Illes Balears i Múrcia-, com una de les àrees en la qual resultava relativament més reduïda la participació del capital públic a l'estoc total de capital físic. A començament de la dècada dels norantes solament el País Basc havia abandonat aquesta llista, no tan sols per obra de l'esforç inversor públic sinó també per l'efecte sobre l'estoc de capital privat de l'enfonsament que gran part de la indústria basca va patir arran de la crisi energètica.

Quadre 4: Distribució del VAB industrial segons el creixement de la demanda

	Percentatges			
	1978		1992	
	Espanya	Catalunya	Espanya	Catalunya
<i>Demanda dèbil</i>	43,68	41,72	33,29	29,82
Producció i primera transformació metalls	6,38	1,33	2,85	0,71
Minerals no metàl·lics i pedreres	0,88	0,47	1,27	0,70
Productes minerals no metàl·lics	,60	5,91	7,02	4,48
Productes metàl·lics	10,68	9,85	9,55	8,91
Indústria tèxtil i confecció	9,02	17,44	5,99	10,64
Calçat i cuir	,66	1,23	1,36	0,86
Fusta, suro i mobles	5,42	4,33	4,28	2,54
Altres indústries manufactureres	,03	1,16	0,98	0,97
<i>Demanda mitjana</i>	39,21	34,97	8,87	43,24
Maquinària agrícola	0,72	0,45	0,33	0,22
Maquinària industrial	5,04	6,14	4,24	4,28
Material de transport (exclòs aeronaus)	8,81	7,04	12,79	9,82
Aliments, begudes i tabac	15,63	11,37	8,98	15,02
Paper, arts gràfiques i edició	5,24	6,22	7,66	8,36
Transformació cautxú i matèries plàstiques	3,78	3,75	4,86	5,54
<i>Demanda forta</i>	17,12	23,31	17,85	26,94
Indústria química	8,76	13,36	10,24	18,16
Màquines d'oficina	0,19	0,37	0,34	0,39
Instruments de precisió	0,48	0,64	0,47	1,01
Material elèctric i electrònic	7,48	8,93	6,10	7,38
Aeronaus	0,22	0,00	0,71	0,00
Total indústria	100,00	100,00	100,00	100,00

La composició del capital continua per tant amb un clar biaix a favor del que resulta de la iniciativa dels agents econòmics privats. No es tracta tant d'un ritme baix de creació d'infraestructures públiques, perquè la taxa de formació de capital públic es troba unes dècimes per dalt de la mitjana espanyola amb la perspectiva del període de llarga durada, com probablement de l'arrossegament de dèficits històrics pel que fa al comportament inversor de les Administracions Públiques, -particularment de les Centrals que per a la major part dels anys estudiats n'eren pràcticament les úniques amb recursos per escometre projectes d'ampla volada-. Aquesta insuficiència de la inversió pública per a mantenir el ritme de l'expansió demogràfica i de la forta ampliació del volum d'activitat productiva privada¹² afectava comparativament més aquelles

zones dinàmiques on la necessitat d'infraestructures es feia ràpidament evident. En consonància amb el que acabem de comentar, a l'any 1993 la disponibilitat de capital públic per càpita era encara inferior a Catalunya que al conjunt de l'Estat, -amb un valor de l'índex de 82 per a Catalunya fent aquest igual a 100 per a la mitjana estatal -.

Progrés tècnic: la productivitat total dels factors

Hem vinculat l'elevació de la productivitat del treball a l'economia catalana a la creixent capitalització de les seues activitats productives. Tanmateix la contribució del que hom anomena *progrés tècnic*, entès com a element de millora de l'eficiència global dels processos de producció hi ocupa així mateix un lloc destacat a l'hora de contemplar l'evolució a llarg termini del sistema econòmic.

Durant les tres dècades que varen transcórrer entre els anys 1964 i 1993 el progrés tècnic o *productivitat global dels factors (PTF)* creix a Catalunya a una taxa anual cumulativa mitjana del 2,16 per cent, front al 2,95 per cent registrat a escala espanyola, configurant-se per a aquest espai temporal com la principal força explicativa del creixement de la producció. Etapes temporals més curtes no sempre mostren resultats coincidents, i així la recuperació econòmica amb la qual s'inicià la segona meitat dels vuitantes trobà en canvi un dels seus pilars a l'expansió dels nivells d'ocupació i no tant als increments assolits a la PTF, que durant els anys 1985-91 va avançar a una modesta taxa anual del 0,17 per cent, significativament al davall de la mitjana, que hi era més pròxima al punt de percentatge.

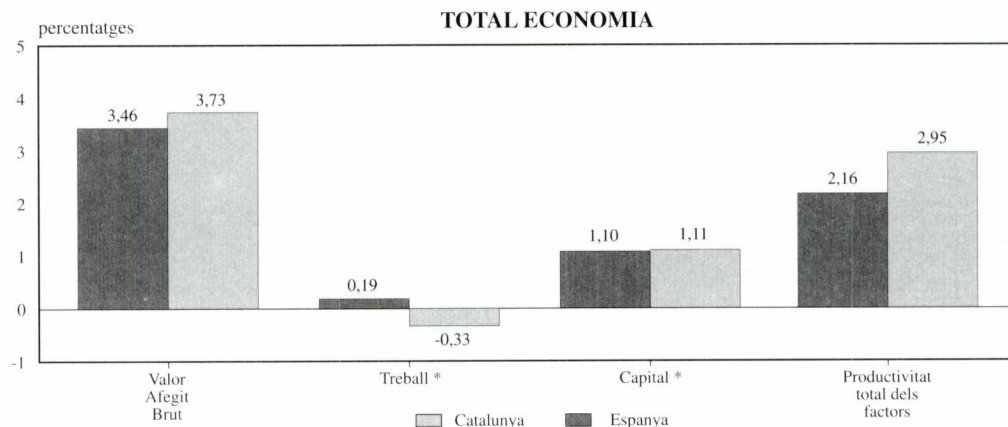
Des dels seixantes, els *nivells* de la PTF a Catalunya s'han mantingut per dalt dels que han estat habituals a les altres regions, si bé amb una clara tendència a l'acostament mutu, de forma que mentres el 1964 superaven amb un 35 per cent la mitjana, al començament dels noranta el diferencial havia disminuït per baix del 10 per cent.

El principal interès de les estimacions esmentades rau en la possibilitat de practicar una descomposició de la trajectòria de la producció en aquella part atribuïble al creixement de l'ocupació i l'acumulació de capital d'una banda, -és a dir l'elevació dels nivells quantitatius d'utilització dels factors bàsics de la producció-, i un *residu* no explicat que és el que venim denominant PTF. Fent servir dades referents al *sector privat* de l'economia catalana i tenint ben present, d'acord amb els procediments habituals, la necessitat de ponderar les variacions quantitatives dels inputs productius, -capital i treball-, per les seues respectives participacions al *Valor Afegit Brut* generat al sector privat, s'obtenen els següents resultats: la producció del sector privat de l'economia catalana experimenta entre 1964 i 1993 un creixement anual cumulatiu del 3,46 per cent: de l'esmentada taxa de creixement de la producció, 0,19 punts són deguts a una utilització quantitativament superior del factor treball i 1,10 punts corresponen a l'augment en l'ús del factor capital. Els 2,16 punts que romanen s'han d'atribuir en conseqüència als increments de la PTF.

És possible comparar aquests resultats amb els que corresponen al conjunt de l'economia espanyola. Tal i com ens mostra el *Gràfic 1* les diferències es centren en el paper respectiu de

les variacions en l'ocupació i la Productivitat Total dels Factors, que fan una contribució distinta a Catalunya i a Espanya, si bé això no altera el fet que continua éssent el *progrés tècnic* l'element més rellevant a l'hora d'explicar les variacions positives de la producció de béns i serveis en ambdues àrees territorials.

Gràfic 1: Fonts del creixement econòmic 1964-93. Taxes de creixement mitjà del període

També és senzill d'establir comparacions amb el que ha passat a d'altres zones geogràfiques. Una estimació recent del pes de cadascun d'aquests tres elements en el creixement del *PIB per càpita* per a la Comunitat Europea de dotze membres, feta pel període 1961-91¹³ reconeix també el paper dominant de la PTF com element explicatiu. Per a un creixement mitjà del PIB per càpita del 2,8 per cent a l'any, hom troba que 2,1 punts provenen de l'augment de la Productivitat Total dels Factors, 0,8 punts de l'aprofundiment del capital, - entès en termes d'augment de l'estoc de capital per càpita-, i -0,1 punts corresponen a l'aprofundiment de l'ocupació, és a dir, són el resultat de l'evolució de la ratio entre població ocupada i població total, que en aquest cas es a la baixa.

Són diversos els factors que s'haurien de fer servir com a elements interpretatius de les millores a la PTF o *progrés tècnic* i entre els que poden ésser objecte de quantificació hi trobem l'acumulació de capital públic, especialment sota la forma d'infraestructures productives, i l'assoliment d'uns nivells superiors de qualificació i experiència de la força de treball. El primer perquè genera uns efectes externs positius que a la fi acaben permetent una reducció dels costos de producció de les empreses, creant condicions favorables per al desenvolupament de la iniciativa privada, el segon perquè fàcilment es tradueix en un aixecament de la productivitat del treball a mida que aquest adquireix el conjunt d'habilitats i coneixements que hem acordat anomenar *capital humà*.

Treballant dins d'aquesta perspectiva, hom observa una relació positiva i significativa a Catalunya entre els nivells cada vegada superiors d'anys d'escolarització que atresora la pobla-

ció i l'augment de la productivitat del treball, alhora que la relació entre el major *estoc* de capital públic de caràcter productiu i el creixement de la producció per persona ocupada és també de signe positiu i força significatiu. Encara que des dels seixantes, el conjunt de la població espanyola ha pogut millorar notablement la seua qualificació, a la dècada present encara Catalunya sobresurt per comptar amb una ciutadania que gaudeix de nivells educatius més alts. És convenient per tant posar atenció a aquest aspecte concret.

El capital humà a l'economia catalana

Una inversió creixent en educació i una clara expectativa de mobilitat social ascendent, vinculada al progrés a l'escala educativa i amplament difosa als diversos grups socials, compten sense dubte a l'hora d'analitzar la substancial millora soferta pels nivells d'estudis que ha conclòs la ciutadania adulta. Això s'ha manifestat en un important augment dels percentatges de població amb estudis superiors i particularment amb estudis de grau mitjà. En aquest últim cas el canvi esdevé de gran magnitud com ho il·lustra el fet que en 1964-75 tan sols el 9,62 per cent de la població catalana en situació de disponibilitat per a l'activitat laboral comptava amb estudis secundaris, en contrast amb el percentatge corresponent al període 1985-95 que superava el 35 per cent.

Un estudi recent¹⁴ ha posat de relleu que Catalunya és una de les comunitats autònomes on més pes ha adquirit l'oferta privada de serveis educatius i que és també una de les tres regions, -amb el País Basc i Navarra-, on el total de despeses educatives per alumne en ensenyament privat resulta més elevat. La participació de les llars familiars al finançament del conjunt de la despesa educativa és també més alta, tot i que a l'igual del que s'esdevé per a les altres regions al llarg de l'última dècada ha crescut la part del finançament que correspon a les Administracions Públiques.

Als anys 1985-95 més de la meitat de la població ocupada, -el 55 per cent concretament- havia acabat l'escola secundària o comptava amb un títol d'ensenyament superior, el que representava cinc punts per dalt de la mitjana espanyola. Amb el País Basc, Navarra i Madrid, Catalunya assolía per tant una posició capdavantera per la qualificació educativa dels seus recursos humans.

Un altre aspecte d'interès pel que fa a l'anàlisi del capital humà regional, és l'estudi de les possibles diferències en quant al grau d'estudis conclusos segons el sexe o la comparació dels nivells educatius entre la població ocupada i la que es troba en situació d'atur. Pel que fa a la distribució per sexes, tot prenent com referència la població total, hom observa que són els homes els que han aconseguit acumular més anys d'escolarització. Ben pel contrari no és això el que s'esdevé quan es pren com a referència el col·lectiu de població activa. Tampoc pel que fa específicament als que hi disposen d'un lloc de treball; al si d'aquest col·lectiu la proporció que representen les dones amb estudis universitaris sobre el total de dones ocupades, -quelcom més d'un 21 per cent-, duplica aproximadament el mateix percentatge corresponent als treballadors masculins. És clar també que als estrats més juvenívols de la població hom constata uns nivells més elevats d'estudis acabats per part de les dones, reflectits en més anys d'escolaritza-

ció per càpita, però sobretot en una proporció superior de dones que han cursat carreres universitàries.

El pes del sector públic a l'economia catalana

L'etapa històrica transcorreguda entre 1964 i 1993, -anys que delimiten el període per al qual ha estat possible fer ús de sèries històriques de capital-, s'ha caracteritzat per una evolució amplament positiva de l'estoc de capital públic a l'economia catalana, que s'ha multiplicat per set en termes reals, guanyant pes al conjunt espanyol si hom estableix la comparació entre el moment inicial i final del període esmentat. Treballant amb xifres mitjanes per subperíodes és fàcil de constatar que les taxes de variació més importants, -no naturalment els volums absoluts d'inversió pública-, es produeixen els anys 1964-75 i que en 1985-93 són més baixes, oscil·lant entorn al 6 per cent de mitjana anual. Aquesta reducció del ritme d'acumulació del capital de titularitat pública s'enregistra també a escala espanyola, tot i que amb una menor intensitat, i sembla evident que les altes taxes d'expansió de la despesa pública en infraestructures de la segona meitat dels seixantes i primers setantes reflecteix els baixos nivells de partida sobre els que opera la millora de les infraestructures públiques de la *dècada del desenvolupament*.

És digne de menció l'impacte tan negatiu de la crisi econòmica, engedada pels shocks d'oferta dels anys setantes, sobre la política de millora de les dotacions de capital públic. En el cas particular de les taxes d'expansió del *capital públic productiu* a Catalunya destaca clarament la modèstia de la que correspon a la llarga dècada de crisi de 1975-85, que és del 1,74 per cent anual, front al 10,77 per cent de la dècada anterior i el 5,68 dels anys que transcorren des de 1985 fins a 1993. Sembla clar que sobre la inversió pública recaigué una part substancial de les conseqüències pressupostàries de les polítiques d'ajustament a la crisi pròpies d'aquells anys. Els canvis no són tan radicals en l'àmbit de la formació de *capital públic social*, que en tot cas evoluciona amb un ritme més elevat que el que és propi del *capital públic productiu* a cadascun dels espais temporals contemplats.

S'observa també que solament en dos períodes mostra Catalunya uns ritmes d'expansió del capital públic que superen la mitjana espanyola: 1964-75 amb un diferencial de més de dos punts i 1991-93 amb un diferencial de mig punt. És per tant el que s'esdevingué als primers anys del període contemplat, -els seixantes i setantes-, el que va determinar l'augment de pes relatiu del capital públic al territori català que s'ha descrit línies abans.

Per conèixer la importància de la participació del Sector Públic a l'activitat productiva de Catalunya s'ha d'obrir l'angle de visió més enllà de l'esforç de capitalització que han fet les Administracions Públiques. Cal fer esment del *pes dels serveis públics* a la producció regional, -des de l'òptica de l'oferta-, i de la *participació del consum i la inversió pública* a la demanda regional de bens i serveis -des del costat de la demanda-.

Fent-ho així és possible constatar que la proporció que representen els serveis públics sobre la producció agregada del sector terciari és sensiblement menor a Catalunya que al conjunt del país, amb unes proporcions que es situen al voltant del 14 per cent al primer cas i del 20 per

cent al segon, cosa que ja havíem pogut constatar abans en parlar específicament dels serveis educatius.

Si alternativament es pren com a referent per tal de calcular les participacions la totalitat del VAB a cada territori, els resultats presenten un biaix semblant; una xifra pròxima al 13 per cent de la producció espanyola correspon als serveis públics, mentre que a Catalunya aquest percentatge no arriba al 9 per cent, el que vol dir que juntament amb les Illes Balears és la comunitat autònoma on ofereix uns valors més reduïts.

Des del costat de la demanda, la distribució del consum a Catalunya entre els seus components públic i privat palesa de nou una participació inferior del primer a Catalunya que a la resta de l'Estat. I si es tracta del pes relatiu del consum públic a la demanda interna dins de cada àmbit territorial, les xifres corresponents son del 12,08 per cent a l'economia catalana i del 16,62 per cent al conjunt de l'economia espanyola¹⁵.

La informació de base de la qual hem fet ús per a l'elaboració d'aquestes últimes xifres prové de la publicació del BBV *Renta Nacional de España y su Distribución Provincial* i no desagrega la inversió regional en els seus components públic i privat. Tanmateix, coneixent la participació del consum públic a la demanda interna regional i utilitzant la distribució de la inversió a Catalunya (recollida al capítol tercer del treball que estem resumint), ens podem arriscar a aproximar la participació de la *demanda pública total*, -de consum i d'inversió-, sobre la *demanda interna* de Catalunya. Mitjançant aquesta aproximació indirecta podem xifrar per al 1993 la participació de la demanda pública entorn al 15 per cent, notablement per sota de la mitjana del conjunt d'Espanya que per al mateix any restaria lleugerament per damunt del 20 per cent.

Catalunya i la convergència amb Europa

Els anys que segueixen a la incorporació espanyola a la Comunitat Europea han estat marcats per la superació de les fortes dificultats econòmiques de la dècada anterior, tot i que de nou als anys 1992-93 vàrem assistir a una de les fases recessives més intenses que ha sofert l'economia espanyola a la seua història econòmica recent.

Amb una perspectiva de conjunt Espanya ha reduït durant aquests anys la distància que la separava en termes de la producció per càpita dels països més desenvolupats del continent, tot i que no ho ha fet amb la intensitat d'alguns dels altres membres de la *perifèria europea*, com és ara el cas de la República d'Irlanda. Les regions espanyoles que experimenten en el decenni posterior a la integració un major creixement són els dos arxipèlags, les que formen l'*Arc Mediterrani*, i Navarra, La Rioja i Castella-la Manxa.

A Catalunya entre 1985 i 1995 la producció valorada en pessetes constants creix a una mitjana anual del 3,2 per cent, molt similar a la del conjunt de les regions, a la vegada que un punt per dalt de la taxa corresponent a la Unió Europea dels quinze. És durant el període de forta expansió de la segona meitat dels vuitantes quan el PIB català mostra un dinamisme superior al

de la major part de les altres regions, amb un ritme d'expansió pròxim a cinc punts de percentatge anual, -4,82 exactament-, que representa pràcticament el doble del que en eixos anys va viure la Comunitat Europea. En canvi Catalunya és probablement la regió espanyola més fortament colpida per la fase de baixada del cicle, que es clou amb la severa recessió del 1993. És per això que al trienni 1991-93 l'economia catalana pateix una caiguda real del PIB que en mitjana anual és del 1,56 per cent. L'acompanyen en aquesta crisi diferencial d'altres regions industrialitzades com el País Basc, Navarra i el País Valencià. La recuperació s'inicià el 1994, després que es va corregir mitjançant devaluacions consecutives la forta apreciació real del tipus de canvi de la pesseta.

Es pot dir per tant que l'experiència catalana arran de l'accés a la Comunitat Europea ve marcada per un creixement de la producció pròxim a la mitjana espanyola i un ritme inferior de creixement demogràfic. Tots dos factors plegats conflueixen en una major intensitat pel que fa a la millora dels nivells de PIB per habitant, fet que s'ha traduït en una reducció de vuit punts percentuals del diferencial que Catalunya mantenia amb la Unió Europea d'acord amb aquest indicador, el que ha permès de passar del 87 per cent de la mitjana comunitària a l'any 1985 al 95 per cent del 1995.

Pel que fa al comportament de l'ocupació, de nou els arxipèlags, l'Arc Mediterrani i ara també Madrid figuren entre les àrees més dinàmiques. Amb un creixement anual del 2,12 per cent Catalunya supera en un punt les mitjanes espanyoles i europees, dinamisme de tot punt necessari si hom pren en consideració que l'atur, després d'una esperançadora evolució que el va portar cap a nivells del 12 per cent a l'any 1990,- encara netament per damunt de l'habitual a la major part de països de la Unió Europea-, va tornar després a remuntar quasi als nivells record dels anys 1983-86, situant-se lleugerament per dalt del 21 per cent l'any 1994.

Després de l'adhesió espanyola a la Unió Europea, Catalunya ha vist com les seues exportacions corresponents a *sectors tradicionals* anaven perdent importància relativa a mesura que milloraven els índexs d'especialització en els *sectors de demanda mitjana i forta*, que es corresponen d'acord amb la molt emprada classificació de l'OCDE, amb aquelles activitats que enregistren augments moderats o forts de la demanda quan es produeixen elevacions del poder adquisitiu de la població. Aquests canvis apunten cap a la possibilitat que Catalunya estigués experimentant efectivament al llarg d'aquests anys una via d'*ajustament intraindustrial* front al nou entorn competitiu marcat per la progressiva consolidació del Mercat Únic Europeu, caracteritzada en aquest cas per la potenciació dels sectors avançats, -de demanda forta i intensitat tecnològica relativament alta-, al temps que disminueixen el seu pes al comerç exterior aquells sectors que tradicionalment han gaudit d'avantatges competitius com la indústria del tèxtil, o les activitats relacionades amb el calçat i les manufactures de cuir¹⁶.

L'arrencada del Mercat Únic ha comportat per Catalunya un notable increment dels seus fluxos comercials amb els països de la Unió Europea, constatant-se la magnitud del que els economistes anomenen *efecte de creació interna de comerç*. Aquest efecte s'ha produït a la totalitat del sectors industrials manufacturadors -al nivell de dos dígits de la Classificació Nacional d'Activitats Econòmiques- si bé destaquen els sectors de construcció elèctrica i electrònica, altres materials de transport i instruments de precisió i òptica. Són també les branques de l'ac-

tivitat industrial en que ha augmentat en major proporció la propensió exportadora cap a la Unió Europea quan es mesura pel pes de les exportacions catalanes de cada sector que s'orienten cap a aquesta àrea geogràfica sobre la producció del mateix sector a Catalunya¹⁷, amb tot i això cal fer notar que l'increment de la penetració de les importacions provenint de la Unió Europea ha estat generalment més fort que l'augment de la propensió a exportar cap a aquesta zona.

Pel que ateny als efectes comercials de tipus estàtic front a tercers països, la *desviació de comerç* des d'aquests cap a estats membres de la Unió sembla que ha pesat més a Catalunya que la *creació externa de comerç*, -que suposaria contràriament l'aparició de nous corrents comercials amb els països aliats a l'Europa comunitària-, al contrari del que ha succeït al conjunt del comerç espanyol. La creació externa de comerç tan sols s'hi troba per a alguns subsectors de fabricació de material de transport i a activitats industrials de demanda dèbil que han sofert l'impacte de l'alliberament de les relacions comercials després de l'adhesió, com és ara el cas de les indústries del tèxtil, cuir, calçat i confecció.

Si hom parla no merament de canvis en l'orientació dels fluxos comercials d'acord amb un model d'especialització més aviat *intraindustrial* que no pas *interindustrial*, sinó d'*escenaris d'especialització* i també d'*estratègies d'especialització* amb el que això comporta en termes de previsió i de política econòmica, aleshores la consolidació d'un escenari intraindustrial pot ser altament desitjable. La raó està en tot el que això comporta de reducció de costos socials i econòmics dels ajustaments de l'estructura productiva i de reducció dels riscos d'haver de patir *shocks asimètrics* que tindrien conseqüències més serioses si es produïren coincidint amb una especialització geogràfica excessiva de la producció i l'ocupació. Aquests *shocks* serien molt probablement difícilment assimilables sense tensions socials importants en un context econòmic com el de la futura Unió Monetària, on haurà desaparegut una eina bàsica de la política econòmica nacional tradicional com és la capacitat de modificació del tipus de canvi¹⁸.

La consolidació d'un escenari d'especialització intraindustrial pot veure's facilitada per l'adopció d'una estratègia basada en el desenvolupament de sectors intensius en capital i I+D, en funció de la qual els agents econòmics orienten el seus esforços cap a la diferenciació del producte i les millores en qualitat, invertint en la preparació dels recursos humans de les empreses i en investigació aplicada, al temps que participen paral·lelament en xarxes internacionals de cooperació amb empreses i institucions forànies per tal de compartir els costos de la investigació precompetitiva. Un escenari d'aquestes característiques restaria probablement fora de l'abast de la major part de les regions que la Unió Europea considera en el context de la seua Política Regional com a *regions de l'objectiu 1*, pel fet que requereix críticament de l'existència de sectors intensius en capital i d'un mínim de capacitat tecnològica autòctona a través d'universitats i centres d'investigació¹⁹.

La situació de Catalunya per fer vàlid un escenari com el que breument s'ha descrit sembla en principi bastant favorable, donat el seu nivell actual de desenvolupament econòmic, -netament superior al del col·lectiu de regions de l'objectiu 1-, la maduresa del seu teixit industrial i de serveis i la seua densitat institucional tant pública com privada. És important tenir en compte per exemple que l'evolució de la inversió directa estrangera rebuda per l'economia catalana des de mitjans de la dècada dels vuitants mostra una participació al total per l'economia espa-

nyola, -la quarta part- que ultrapassa el pes de la regió a la producció agregada, situació que solament comparteix amb la regió madrilenya. Per altra banda el *Quadre 5*, a més de recollir alguns dels elements habituals de comparació entre distintes economies, manifesta clarament que, tot i que encara es troben lluny de les xifres habituals a d'altres indrets de l'Europa tecnològicament més avançada, les despeses totals en I+D a Catalunya com a proporció del PIB superen de bon tros la mitjana espanyola.

Quadre 5: Catalunya en la Unió Europea

	<i>Catalunya</i>	<i>Espanya</i>	<i>Unió Europea</i>
Població 1995 (milions)	6,1	39,1	372,1
Densitat població (hab/km ²)	190	77	117
Ocupació per sectors 1995 (%):			
Agricultura i pesca	3,5	9,2	5,5
Indústria i construcció	37,2	30,1	31,3
Serveis	59,3	60,7	63,2
PIB per càpita* (UE-15=100):			
1985	87,0	70,5	100
1995	95,0	77,0	100
PIB per ocupat en PPA2 (UE-15=100):			
1985	111,7	93,5	100
1995	108,1	99,5	100
Despeses I+D sobre PIB 1992 (%)	1,04	0,92	1,96

Cal dir finalment que la incorporació a la Comunitat Europea en un moment coetani a l'aprovació de l'Acta Única ha permès a Espanya i a Catalunya aprofitar l'èmfasi a les polítiques de *cohesió econòmica i social* que s'ha produït tot al llarg de l'última dècada i particularment des que es va produir la reforma dels Fons Estructurals Europeus l'any 1988, que va arrossegar a continuació una notable ampliació de les seues dotacions pressupostàries.

Parts importants del territori català han rebut la classificació de *regió objectiu 2*, pensada per a zones amb problemes de declivi industrial però amb nivells de renda per habitant que no permetien incloure-les entre les regions més desfavorides. A l'últim període de programació econòmica europea establerta per a aquestes regions (1994-96), havien rebut l'esmentada qualificació 469 municipis, on vivia el 64 per cent de la població catalana, la major part d'ells ubicats a la província de Barcelona, i 372 municipis més havien estat classificats com a zones rurals incloses dins *l'objectiu 5b* per tal de rebre ajudes per a la reforma i millorament de les seues estructures agràries.

La regionalització a efectes d'informació estadística dels recursos rebuts per Espanya entre 1989 i 1993²⁰ i que provenen dels Fons Europeus ha permès constatar una participació de

Catalunya en el total per a eixos anys entorn al 6,6 per cent, percentatge que s'ha de posar en relació amb la tasca de correcció de desigualtats regionals que correspon als Fons Estructurals i amb el fet de que amb òptica interna espanyola Catalunya figura entre les zones més desenvolupades. També l'orientació cap a la indústria i els serveis de la seua estructura productiva contribueix a limitar relativament l'accés al FEOGA-Secció Garantia, especialitzat com és sabut en les operacions de suport als preus agraris. La participació catalana és més alta específicament per als recursos procedents del Fons Social Europeu, on puja fins ben a prop del 13 per cent. El factor demogràfic és ací decisiu ja que la importància en termes absoluts de les xifres d'aturats a Catalunya condiona en bona mida l'accés a l'assistència d'aquest Fons que l'orienta en bona part cap a accions destinades a afavorir la integració social i el desenvolupament de la formació ocupacional i professional.

Notes

- (1) Si torne la mirada endarrera em trobe que la meua tesi, llegida a la tardor del 1977 a la Universitat de València duia per títol *Análisis Regional y Crecimiento Industrial: el caso del País Valenciano, 1958-1975* i ja en feia en un dels capítols un intent per esbrinar les diferències en el perfil del creixement industrial entre zones pròximes que partien de nivells distints de desenvolupament industrial, prenent com a referència de la comparació la província de Barcelona i el País Valencià.
- (2) Hi ha prou en llegir alguns comentaris i declaracions a la premsa regional cada volta que es publiquen els resultats de la Encuesta de Población Activa (INE).
- (3) R.P. Camagni (1995) "The Concept of Innovative Milieu and its Relevance for Public Policies in European Lagging Regions", *Papers in Regional Science* 74 (4)
- (4) En opinió de Robert Solow el valor real més important de la teoria del creixement endògen residiria precisament en aquests intents. Considera però que és un problema difícil, perquè sempre hi ha un element exògen irreductible al procés d'investigació i desenvolupament, almenys exògen a l'economia. Els camps de recerca s'obrin i es tanquen en forma imprevisible a l'economia, al igual que a la ciència i la tecnologia. R. Solow (1984) "Perspectives on Growth Theory" *Journal of Economic Perspectives*, vol. 8 (1).
- (5) Els premis l'any 1996 per la Societat Catalana d'Economia han treballat precisament en la direcció de cercar el suport empíric a determinades proposicions de la teoria del creixement aplicada a escala regional. J.Mª Esteban, X.Vives (Drs.) (1994) *Crecimiento y convergencia regional en España y Europa* 2 vols. Institut d'Anàlisi Econòmica, CSIC.
- (6) Un 54% segons Leandro Prados i un 51% segons Albert Carreras. La font és l'apèndix de L. Prados (1993) *Spain's Gross Domestic Product, 1850-1990: A New Series*, Documentos de Trabajo D-93002, Dirección General de Planificación, Ministerio de Economía y Hacienda.
- (7) M. Abramovitz (1986) "Catching Up, Forging Ahead and Falling Behind", *Journal of Economic History* 46 (2)
- (8) Potser ací resultaria pertinent l'opinió de Robert Lucas quan després d'haver revisat una determinada versió del model de creixement neoclàssic nega clarament que pugui constituir una teoria del desenvolupament econòmic i manté que si creixement i desenvolupa-

ment són contemplats com a camps distints és perquè la teoria del creixement està definida com aquells aspectes del creixement econòmic sobre els que tenim certa comprensió i el desenvolupament com aquells sobre els que no en tenim. R. Lucas (1988) "On the Mechanics of Economic Development" *Journal of Monetary Economics* 22.

- (9) F. Brechling (1967) "Trends and Cycles in British Regional Unemployment" *Oxford Economic Papers*, 19, i J. Arango (1995) "Empleo, paro regional y ciclo económico en España" *Revista Asturiana de Economía* 2.
- (10) Vegeu una revisió recent de la literatura a Mª Draper i J.A. Herce "Infraestructuras y crecimiento: un panorama" *Revista de Economía Aplicada* 6,1994.
- (11) Les sèries de capital públic i privat han estat produïdes a l'Institut Valencià d'Investigacions Econòmiques per a cadascuna de les comunitats autònomes espanyoles sota el patrocini de la Fundació BBV. Vegeu F. Pérez, M. Mas, E. Uriel (Drs.) *El stock de capital en España y sus comunidades autónomas*, Fundación BBV.
- (12) L'economista Jacint Ros i Hombravella es feia ressò fa un quart de segle de la insuficiència del capital social a Catalunya i de la inflexió produïda al comportament de la inversió pública al llarg de la dècada dels seixantes a "L'atrofia del capital col·lectiu. Un dels esguersos de l'economia catalana", treball inclòs a l'obra col·lectiva *Economia crítica: una perspectiva catalana*, Edicions 62,1972.
- (13) J.L. Raymond (1995) "Crecimiento económico, factor residual y convergencia en los países de la Europa comunitaria" *Papeles de Economía Española*, 63.
- (14) E. Uriel, M^aL. Moltó, F. Pérez, J.Aldás, V. Cucarella (1997) *Las cuentas de la educación en España y sus comunidades autónomas: 1980-1992*, Fundación Argentaria.
- (15) La distribució territorial de les persones que treballen per al conjunt de les Administracions Públiques espanyoles atorga a Catalunya un 11 per cent del total segons el Boletín Estadístico del Banco de España, proporció prou inferior al pes en altres indicadors com ara la població o el VAB. En la mesura en que aquesta dada pot posar-se en relació amb un component del consum públic, com són els sous i salaris dels funcionaris, s'hi pot considerar com un indicador parcial que apunta en la mateixa direcció del que estem assenyalant.
- (16) El fet que els principals efectes de la creixent integració econòmica s'hagin produït més aviat dins de cada indústria que entre les diverses branques de l'activitat industrial és una de les possibles explicacions que s'han suggerit per als relativament minsos canvis experimentats per les estructures industrials dels principals països de la Unió Europea entre 1986 i 1992. En aquest sentit: A. Sapir (1996) "The Effects of Europe's Internal Market Program on Production and Trade: A First Assessment" *Weltwirtschaftliches Archiv* 132 (3).
- (17) Seguim a aquest paràgraf i al següent els resultats del recent estudi de les professores Joana Castillo i Empar Roca (1997) *El impacto del Mercado Interior sobre el comercio exterior de las regiones: el caso de España*, Departament d'Economia Aplicada II, Universitat de València (mímeo).
- (18) És ben cert en tot cas que quan el comerç intraindustrial es basa en l'intercanvi de productes o varietats d'un mateix producte amb fortes diferències de qualitat entre els socis comercials, això planteja un repte més important per als països relativament menys desenvolupats de la Unió Europea que no pas quan es basa en l'intercanvi de productes similars, és a dir la versió més clàssica, del comerç intraindustrial. Al respecte: E. Gordo,

- C. Martín (1996) "Integración económica, comercio intra-industrial y costes de ajuste" *Revista de Economía Aplicada* 4 (12).
- (19) L'escenari intraindustrial innovador és per tant aquell en que les regions busquen treure profit de l'eliminació de les barreres no aranzelàries al comerç mitjançant un increment de la competitivitat de sectors intensius en capital i en treball qualificat amb voluntat d'integrar-los progressivament a un tipus de comerç intraindustrial basat sobre els recursos humans i tecnològics existents. Com que molt sovint això requereix així mateix una capacitat d'atracció d'indústries avançades liderades per empreses multinacionals i no solament de l'upgrading del teixit manufacturer autòcton, un punt important és evitar que això comporte una dualització de l'estructura productiva regional. M. Quevit (1992) "The Regional Impact of the Internal Market: A Comparative Analysis of Traditional Industrial Regions and Lagging Regions" *Regional Studies* 26 (4)
- (20) Mª D. Correa, A. Fanlo, J. Manzanedo, S. Santillán (1995) *Fondos Comunitarios en España: Regionalización y análisis de su incidencia* Documentos de Trabajo D-95002, Dirección General de Planificación, Ministerio de Economía y Hacienda.